

УДК 336.22:339

Едуард РОМАНЮТА

МОНІТОРИНГ РІВНЯ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС

Визначено сутність і межі податкового навантаження. Систематизовано способи обчислення рівня податкового навантаження в Україні. Проведено моніторинг показників, що ідентифікують податкове навантаження в розрізі окремих податкових платежів. Визначено загальний рівень податкового навантаження в Україні та проведено його порівняння з відповідними показниками країн ЄС. Запропоновано варіанти оптимізації податкового навантаження в українській фіскальній практиці в умовах експансії євроінтеграційних процесів.

Ключові слова: податкове навантаження, податкова система, фіскальна політика, податкова реформа, макроекономічний розвиток, податкова оптимізація, європейська інтеграція.

Едуард РОМАНЮТА

Моніторинг уровня налоговой нагрузки в Украине и странах ЕС

Определена сущность и пределы налоговой нагрузки. Систематизированы способы вычисления уровня налоговой нагрузки в Украине. Проведен мониторинг показателей, идентифицирующих налоговую нагрузку в разрезе отдельных налоговых платежей. Определен общий уровень налоговой нагрузки в Украине и проведено его сравнение с соответствующими показателями стран ЕС. Предложены варианты оптимизации налоговой нагрузки в украинской фискальной практике в условиях экспансии евроинтеграционных процессов.

Ключевые слова: налоговая нагрузка, налоговая система, фискальная политика, налоговая реформа, макроекономическое развитие, налоговая оптимизация, европейская интеграция.

Eduard ROMANYUTA

The monitoring of the tax burden in the Ukraine and the countries EU

Introduction. *In Ukraine, which chose European integration course, there is a need for constant depth analysis of all phenomena and processes that play an important role in the development of tax systems and use taxes as an instrument of state regulation. For Ukraine it is important to consider and study in detail all the trends that are characteristic for EU countries to apply extensive experience in taxation. This will ensure the stability of the socio-economic development and to optimize the tax burden.*

© Едуард Романюта, 2017

The purpose of the article is covering the theoretical and methodological aspects of the definition of the tax burden, the analysis of the impact of the tax burden on business entities and shaping the prospects of optimize the tax burden with European experience.

Results. The author attempts to evaluate the level of tax burden in Ukraine and the EU Member States in this article. The main trends, specific to the tax systems of the EU-27 and Ukraine, are investigated. Regularities of establishing the level of taxation and the ratio of different tax payments in the structure of tax systems are defined. Showing, how to optimize tax burden in fiscal Ukrainian practice in terms of European integration.

Conclusion. The study showed that the tax burden is an important parameter that expresses the state guidelines for socio-economic policy. The level of tax burden in Europe is much higher than in Ukraine. The low level of GDP in our country per capita does not allow for qualitative social policy. GDP growth depends on the creation of a favorable investment climate. Reforming the tax system of Ukraine should consider Taxation of foreign countries. In particular, the use differentiated tax rate for individual tax rates Single Contribution gradual reduction and simplification of tax administration in general, and reducing the tax burden due to improvements in the distribution and redistribution of GDP.

Keywords: tax burden, tax system, fiscal policy, tax reform, macroeconomic development, tax optimization, European integration.

JEL Classification: H20, H87, F50.

Постановка проблеми. Соціально-економічні перспективи будь-якої сучасної країни тісно пов'язані з ефективністю функціонування та збільшенням частки суб'єктів малого бізнесу в загальній структурі економіки. Активний розвиток цього найбільш мобільного та креативного сектору економіки дозволяє суттєво збільшити рівень виробництва та зайнятості населення, уникнути територіальних диспропорцій і забезпечити формування доходів місцевих бюджетів, таким чином підвищити конкурентоспроможність економіки в цілому. Підтримка та всебічне сприяння розвитку малого бізнесу має бути важливим завданням державної економічної політики. Серед інструментів такої політики особливої уваги заслуговують фіскальні інструменти, адже рівень оподаткування є одним із принципових факторів, що визначають ефективність бізнесу для його власників. Для України вивчення досвіду європейських країн щодо

формування ефективної податкової політики, побудови і сучасних напрямків удосконалення їх податкових систем, а також оптимізації рівня оподаткування є актуальним, по-перше, з позиції використання ефективних податкових механізмів розвинених країн у власній податковій політиці, а по-друге, з точки зору гармонізації податкових систем і сприяння прискоренню інтеграції України у європейський простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам податкового навантаження присвячені праці зарубіжних науковців: К. Вікселя [K. Wicksell], А. Лаффера [A. Laffer], Е. Ліндаля [E. Lindahl], П. Самуельсона [P. Samuelson], А. Сміта [A. Smith], а також українських вчених: В. Андрущенко, А. Бойка, В. Валігури, О. Десятнюк, Т. Єфіменко, О. Жукевич, Ю. Іванова, Т. Кошук, А. Крисоватого, І. Майбутова, Т. Маршалка, В. Мельника, О. Пахненка, А. Семенова, А. Соколовської, Л. Ткачик, О. Червінської

та ін. Однак потребують подальшого дослідження питання визначення впливу податкового навантаження на реалізацію економічних інтересів суб'єкта господарювання, справедливого розподілу податкового тягаря, розрахунку оптимальної величини податків на загальнодержавному рівні й їхнього розподілу між платниками податків, а також моніторингу світових показників податкового навантаження та порівняння їх з національними.

Мета статті полягає у висвітленні теоретичних і методичних аспектів визначення податкового навантаження, аналізі впливу податкового навантаження на діяльність суб'єктів господарювання, формуванні перспектив оптимізації податкового навантаження з урахуванням європейського досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відсутність виважених, спланованих і прогнозованих рішень в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності й ефективної податкової політики негативно вплинуло на розвиток національної економіки та призвело до збільшення тіньового сектору, корупції та недостатнього рівня довіри з боку населення. Недосконалість механізму адміністрування податків, попри усі нововведення та реформаторські заходи, призводить до збільшення податкового навантаження на суб'єктів господарювання, громадян і суспільство в цілому. Високий рівень податкового навантаження зменшує економічну активність, сприяє переміщенню капіталу за кордон, сповільнює темпи росту валового внутрішнього продукту. За низького рівня податкового навантаження бюджети усіх рівнів недоотримують кошти та не можуть фінансувати програми економічного і соціального розвитку.

Зміст поняття "податкове навантаження" разом з іншими категоріями науки про податки утворює смислове ядро термінології оподаткування, яке увібрало в себе

уявлення про граничні межі оподаткування в національній економіці. У XVIII ст. А. Сміт провів дослідження економічної залежності між надходженням коштів до державного бюджету і рівнем податкового навантаження. У результаті вивів аксіому, яка стверджує, що від зниження податкового навантаження держава залишиться у вигоді, оскільки з'являються вивільнені кошти, від вкладення яких можна отримати додатковий прибуток і відповідно додатковий податок [1, с. 231]. Економіст П. Самуельсон підтверджує примусовий характер оподаткування і відсутність зв'язку між вигодами окремого громадянина та тими податками, які він сплачує державі [2, с. 161]. Вчений К. Віксель у свою чергу наполягає на раціональному розподілі фіскального тягаря між окремими платниками, дотриманні еківалентності між сумою сплачених податків та отриманими від держави послугами й благами. Податки, за його твердженням, не повинні порушувати добробут окремих соціальних груп; якщо за рахунок державних послуг добробут окремих верств населення не підвищується, то вони мають бути звільнені від податків [3, с. 20].

Зміст і межа податкового навантаження не є чимось незмінним. До чинників, що визначають зміст і мету податкового навантаження (верхню та нижню межі), належать: ступінь розвитку ринкової економіки та масштаби і форми державного регулювання; рівень соціально-економічного розвитку національної економіки та рівень життя населення; напрями використання державних доходів; внутрішня і зовнішня політика держави; соціально-культурні традиції, рівень розвитку податкової культури. Але центральну частину поняття про податкове навантаження становить система соціально-економічних відносин, що виникають між державою і платниками податків з приводу розподілу та перерозподілу частки ВВП.

Таким чином, межа податкового навантаження – це умовна точка в оподаткуванні, при якій досягається баланс урахування інтересів платників щодо їх податкоспроможної і стимулів для розвитку й інтересів держави щодо достатності наповнення бюджету.

Податкове навантаження є наслідком податкової політики держави та якісною характеристикою будь-якої системи оподаткування. Воно реалізується на чотирьох рівнях (рис. 1).

Зменшення чи збільшення загального податкового навантаження можна здійснювати не тільки регулюванням розміру податкових ставок, а й шляхом збільшення чи зменшення обсягів податкових пільг для певних суб'єктів господарювання. Дослідження А. Лаффера підтверджує, що держава зобов'язана завжди проводити помірковану політику податкового тиску для забезпечення стабільних надходжень. Ця концепція спрямована на зменшення навантаження на суб'єктів оподаткування, а зростання надходжень до бюджету має здійснюватися за рахунок збільшення платників податків і розширення податкової бази [55, с. 112].

Питання методики обчислення рівня податкового навантаження є досить дискусійним. Воно неодноразово розглядалося у працях багатьох економістів і є підґрунтям для існування великої різноманітності поглядів щодо розрахунку податкового навантаження. У наукових дослідженнях переважно вимірником податкового навантаження є самі податкові ставки, частка чистих податків у валовому внутрішньому продукті (що охоплює податки на продукти, виробництво та імпорт), рівень податків у розрахунку на одного зайнятого та на душу населення, частка податків у виторгу від реалізації продукції, обсяг чистих податків, відображених у національних рахунках, де, окрім податків на продукти, виробництво та імпорт, враховуються податки на дохід і майно, а також податки на заробітну плату [4].

Перш ніж визначити показники податкового навантаження в Україні, доцільно здійснити оцінку впливу загального обсягу податкових надходжень на основні макроекономічні показники розвитку, тобто їх фіскальну ефективність (табл. 1).

Рис. 1. Систематизація рівнів податкового навантаження*

* Побудовано на основі [4].

Основні макроекономічні показники розвитку держави*

Показники	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Податкові надходження, млрд. грн.	334,692	360,567	353,968	367,511	507,636	634,403
Доходи зведеного бюджету, млрд. грн.	398,553	445,525	442,742	456,067	652,031	781,521
ВВП, млрд. грн.	1316,6	1408,9	1454,9	1566,7	1979,5	2429,9

* Складено на основі [6–8].

Досліджуючи ці показники, варто зазначити, що протягом 2011–2016 рр. спостерігається в абсолютному вираженні стрімке зростання ВВП у 2015 р. (в 1,26 раза більше, порівняно з попереднім звітним роком) та прогнозне значення у 2016 р. (у 1,22 раза більше, порівняно з попереднім звітним роком). Що стосується динаміки доходів Зведеного бюджету України, то найбільше зростання спостерігалось у 2015 р. (в 1,42 раза більше, порівняно з попереднім звітним роком), тоді як у 2013 р. була тенденція зниження, порівняно з 2012 р. Досліджуючи динаміку податкових надходжень, важливо

зазначити про найбільший приріст у 2015 р., найменший – у 2014 р. (рис. 2).

Такі тенденції зазвичай можна оцінювати як позитивні результати, втім їх ефективність потрібно характеризувати через фінансовий прояв і через окреслення різних періодів економічного розвитку суспільства. 2013 р. характеризується спадною динамікою ВВП, податкових надходжень і доходів Зведеного бюджету України.

У макроекономічному масштабі податкове навантаження відображає ефективність податкової політики, тобто кількісно вимірює сукупний вплив податкових плате-

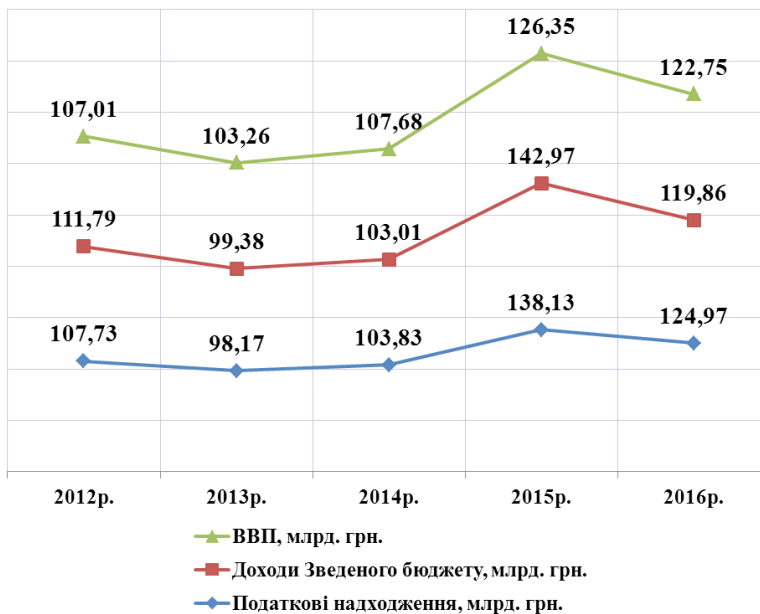

Рис. 2. Динаміка ВВП, доходів Зведеного бюджету України та податкових надходжень у 2012–2016 рр.*

* Побудовано на основі [6–8].

жів на джерела їхньої сплати. У міжнародній практиці цей показник визначається як відношення фактичних податкових надходжень у зведений бюджет до обсягу валового внутрішнього продукту [9, с. 337]. За цим методом визначатимемо рівень податкового навантаження в Україні, результати розрахунку наведено в табл. 2.

Чіткої тенденції щодо рівня податкового навантаження в Україні за аналізований період немає. До 2012 р. він зростає незначними темпами, після – спадає в загальному на 1-2%, а у 2016 р. – майже на 7%, порівняно з попереднім звітним періодом.

Отже, протягом останніх шести років податкове навантаження знизилося на 10,8%, за рахунок бюджетного податкового навантаження збільшилося на 0,7%, за рахунок податкового навантаження на працю – зменшилось на 6% (рис. 3).

Як видно з рис. 3, податкове навантаження на вітчизняну економіку не зменшилося з прийняттям Податкового кодексу, а, навпаки, зросло на 0,82%, проте в загальному за аналізований період зменшилося понад 10%. Соціально-економічні умови розвитку й елементи державного управ-

ління є саме тими ключовими чинниками, що визначають оптимальний рівень податкового навантаження, а також, безумовно, ефективність використання податкових надходжень у процесі розподілу та перерозподілу ВВП і рівень задоволеності потреб населення.

Порівняно з іншими країнами, номінальний рівень податкового навантаження в Україні не більший, ніж у США, Канаді, Великобританії та Німеччині, проте реальне податкове навантаження, яке враховує ще й віддачу податкової системи, тобто рівень задоволення потреб платників за рахунок податків, є значно більшим. Так, порівняно, наприклад, із соціально орієнтованою Швецією, де величина податкового тягаря становить близько 55% ВВП, в Україні рівень податкового навантаження є значно меншим і коливається в межах 33-36%. Проте твердження, що податкове навантаження для шведів більше, ніж для українців, є помилковим, оскільки частка податків, що повертається населенню при перерозподілі доходів бюджету, для перших становить близько 85%, тоді як у нас вона не перевищує 30% [12, с. 56].

Таблиця 2

Показники вимірювання податкового навантаження в Україні*

Показники	Роки					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Рівень бюджетного податкового навантаження, %	25,42%	25,59%	24,33%	23,46%	25,64%	26,11%
Податок на додану вартість, млрд грн	172,873	184,79	181,72	189,24	246,8	232,7
Податок на доходи фізичних осіб, млрд грн	60,225	68,092	72,151	75,203	99,9	128,9
Податок на прибуток підприємств, млрд грн	55,097	55,793	54,994	40,201	39,1	53,3
Податкове навантаження з ПДВ, %	13,13	13,11	12,49	12,07	12,47	9,58
Податкове навантаження з ПДФО, %	4,57	4,83	4,96	4,8	5,05	5,3
Податкове навантаження з ППП, %	4,18	3,96	3,78	2,57	1,98	2,19
Власні надходження пенсійного фонду, млрд грн	139,056	157,98	166,86	165,92	174,2	110,1
Податкове навантаження на працю, %	10,56	11,21	11,47	10,59	8,8	4,53
Рівень загального податкового навантаження, %	32,4	33,1	32,7	30,1	28,3	21,6

* Складено на основі [6–8].

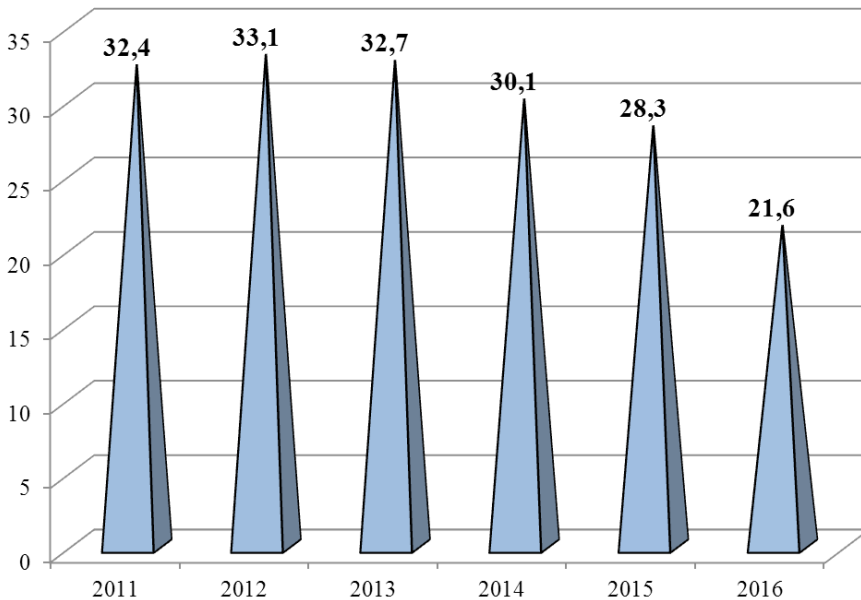

Рис. 3. Динаміка зміни загального рівня податкового навантаження в Україні у 2011–2016 рр., %*

* Побудовано на основі [6; 7; 10].

Для проведення аналізу рівня податкового навантаження в країнах ЄС використовуємо показник загального податкового навантаження, розрахований як відношення суми податків і обов'язкових соціальних внесків (скоригованих на суму безнадійної заборгованості) до обсягу ВВП. Результати розрахунку цього показника для країн ЄС у 2015 р. подані на рис. 4.

Різниця між рівнями податкового навантаження у країнах ЄС є суттєвою: найнижчий показник податкового навантаження в Ірландії (24,4%) є майже вдвічі меншим, ніж найвищий показник у країнах ЄС, а саме у Франції (47,9%). Такі відмінності у рівнях податкового навантаження зумовлені як різними підходами до встановлення виду і розміру податкових ставок, об'єктів і баз оподаткування, так і різним рівнем економічного розвитку та обсягу ВВП досліджуваних країн. В середньому ж загальне податкове навантаження в усіх країнах ЄС у 2015 р. становило 40%.

В країнах, що не є членами ЄС, рівень податкового навантаження перебуває в межах загальноєвропейського рівня. Зокрема, у 2015 р. він становив 36,7% в Ісландії, 38,8% – в Норвегії, 28,1% – у Швейцарії та 37,3% – в Сербії. Слід також зауважити, що за останні 10 років (2006–2015 рр.) різких змін у рівні податкового навантаження в європейських країнах не відбулося. Винятком стало підвищення загального податкового навантаження в Греції на 6,9 проц. пункти, зумовлене кризовими явищами і падінням ВВП країни поряд із підвищенням ставок особистого оподаткування у 2012 р. Протилежна динаміка до суттєвого скорочення податкового навантаження на 8,3 проц. пункти за 2006–2015 рр. була характерна для Ірландії [14].

Різні рівні податкового навантаження у різних країнах пояснюються особливостями соціально-економічного розвитку, фінансової політики та механізмом побудови податкової системи. А тому навіть за низького

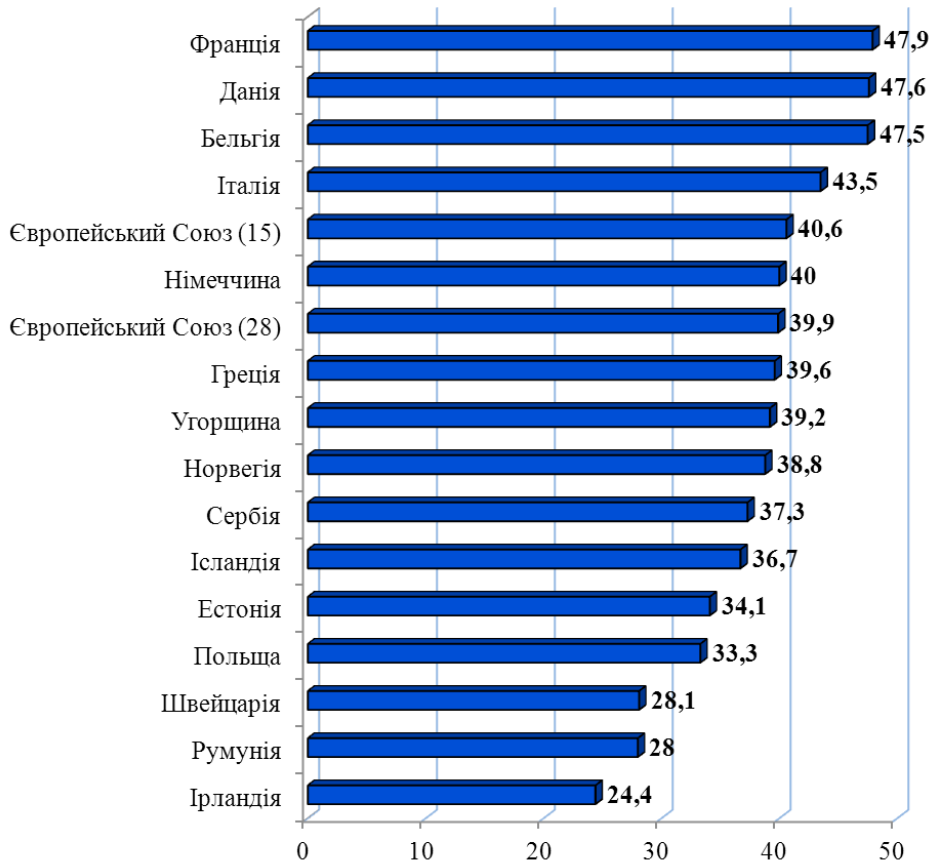

Рис. 4. Рівень податкового навантаження в деяких країнах Європи у 2015 р.*

* Побудовано на основі [13].

рівня податкового навантаження насправді він може бути високим. Негативний вплив на економічний та соціальний розвиток країни здійснюється внаслідок тінізації економіки, недосконалого механізму справляння податків, зборів та інших обов'язкових платежів, неефективних податкових пільг, низького рівня податкової культури та податкової дисципліни суб'єктів господарювання.

Важливим завданням є оптимізація податкового навантаження. Для цього у середньостроковій перспективі необхідне:

1. Зменшення податкового навантаження на суб'єкти оподаткування завдяки

поступовому зниженню податкових ставок та розширенню баз їх оподаткування. Зростання надходжень до бюджету має здійснюватися за рахунок збільшення платників податків і розширення податкової бази.

2. Збільшення податкової бази доцільно проводити зі значної кількості ефективних податків.

3. Покращення системи податкового адміністрування податків і зборів, забезпечення її прозорості.

4. Помірне зниження і рівномірність розподілу податкового навантаження між платниками залежно від виду діяльності.

5. Удосконалення систем податкового контролю, які запобігали б ухиленню платниками сплати податкових платежів.

6. Зменшення й ефективно використання податкових пільг, які дуже часто люблять інтереси зацікавлених осіб. Зниження загальної кількості податкових пільг сприятиме формуванню справедливої податкової системи [15, с. 312].

7. Створення умов для активізації інвестиційних та інноваційних процесів у пріоритетних галузях економіки. Збільшення кількості інвестицій у господарську діяльність підприємств розширить масштаби їх діяльності та доходи суб'єктів господарювання. Зростання доходів призведе до збільшення ВВП і зменшення податкового навантаження.

Отже, Україні потрібна подальша податкова реформа, у ході якої слід зробити наголос на: 1) спрощенні податкового законодавства, усуненні суперечностей та недоліків у ньому (зокрема, тих, які дають змогу використовувати поширені схеми ухилення від сплати податків); 2) адаптації норм Податкового кодексу до директив ЄС з ПДВ і специфічних акцизів (відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС); 3) посиленні контролю за наданням податкових пільг, запровадженні інвестиційних податкових пільг з урахуванням рекомендацій Єврокомісії; 4) розширенні бази та поглибленні прогресивності майнового оподаткування (від нього ухилитися важче, ніж від оподаткування доходів) як практичного втілення ідеї підвищення податкової справедливості на основі "включення" до податкової системи "податку на багатство" для збільшення доходів місцевих бюджетів; 5) спрощенні та автоматизації податкового адміністрування, удосконаленні системи ризикоорієнтованого податкового контролю (у тому числі запровадженні непрямих методів податкового контролю), поліпшен-

ні відносин між податковими органами та платниками податків з урахуванням досвіду країн ЄС [16, с. 49].

В Україні є досить великий перелік проблем у податковій сфері, що потребують якнайшвидшого вирішення, оскільки існує загроза для економічної безпеки держави. Тому рівновага між тягарем та вигодами оподаткування, між примусом і свідомим вибором сплати податків і зборів дають змогу забезпечити баланс потреб і можливостей держави та населення, інтересів публічного і приватного сектору.

Висновки. Проведене дослідження показало, що податкове навантаження є важливим показником, який виражає орієнтири держави на проведення соціально-економічної політики. Рівень податкового навантаження в європейських країнах є набагато вищим, ніж в Україні, низький рівень ВВП в нашій державі на душу населення не дає можливості проводити якісну соціальну політику. Зростання валового внутрішнього продукту прямо залежить від створення сприятливого інвестиційного клімату. Реформуючи податкову систему України, необхідно врахувати особливості оподаткування зарубіжних країн, зокрема, щодо диференційованих ставок оподаткування для окремих податків, поступового зменшення ставки ЄСВ та спрощення механізму адміністрування податків в цілому, а також зниження рівня податкового навантаження за рахунок удосконалення в сфері розподілу та перерозподілу ВВП.

Список використаних джерел

1. *Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй / А. Сміт ; пер. з англ. О. Васильєвої ; ред. Є. Литвин. – К. : Port-Royal. – 594 с.*
2. *Самуельсон Пол А. Економіка : учебник / Самуельсон Пол А. ; в сокр. пер. с англ. – Севастополь : Ахтиар, 1995. – 384 с.*

3. Wicksell K.A. *New principle of just taxation: Classic in the theory of public finance* [Text] / ed. By R.A. Musgrave & A.T. Peacock. – N.-Y.: St. Martin's Press, 1967. – P. 72.

4. Ткачик Л.П. Оцінка рівня податкового навантаження в Україні [Електронний ресурс] / Ткачик Л.П., І.С. Саніна. – Режим доступу : <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/13-2015/48.pdf>

5. Жукевич О.М. Ефективність податкової системи України: принципи оподаткування та напрями реформування законодавчої бази / О.М. Жукевич // Вісник КНТЕУ. – 2009. – № 2. – С. 105–113.

6. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

7. Доходи бюджету України – Ціна держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cost.ua/budget/revenue/>

8. Фінансовий портал Мінфін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>.

9. Бойко А.А. Податкове навантаження як критерій ефективності податкової політики / А.А. Бойко // Збірник студентських наукових праць. – Одеса. – 2013. – № 2. – С. 334–341.

10. Основні показники економічного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://costua.com/budget/revenue/pension/>.

11. Сибірянська Ю.В. Нова модель податкової системи України: перерозподіл податкового навантаження / Ю.В. Сибірянська, М.Б. Кондратенко // Бізнес Інформ. – 2014. – № 7. – С. 276–283.

12. Крисоватий А.І. Домінанти гармонізації оподаткування: національні та міжнародні вектори : монографія / А.І. Крисоватий, В.А. Валігура. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2010. – 248 с.

13. Main national accounts tax aggregates [Electronic resource]. – Access mode: http://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-datasets/-/GOV_10A_TAXAG

14. Пахненко О.М. Основні засади податкової політики в країнах ЄС на сучасному етапі / О. М. Пахненко, А. Ю. Семенов // Ефективна економіка. – 2016. – № 12.

15. Червінська О.С. Аналіз податкового навантаження в Україні та шляхи його оптимізації / О.С. Червінська, О.В. Коваль // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.6. – С. 307–313.

16. Крисоватий А.І. Сутність та концептуальні основи формування податкової політики в умовах євроінтеграційних процесів / А.І. Крисоватий, В.М. Мельник, Т.В. Кошук // Економіка України. – 2016. – № 1. – С. 35–51.

References

1. Smith, A. (2001). *Dobrobut natsiy. Doslidzhennya pro prirodu ta prichini dobrobutu natsiy* [Welfare of nations. Research on the nature and causes of the welfare of nations]. (O. Vasylieva, Trans). Ye. Litvin (Eds). Kyiv: Port-Royal [in Ukrainian].

2. Samuelson, P.A. (1995). *Ekonomika* [Economic]. Sevastopol: Ahtiar [in Russian].

3. Wicksell, K.A. (1967). *New principle of just taxation: Classic in the theory of public finance*. N.-Y.: St. Martin's Press.

4. Tkachyk, L.P., Sanina, I.S. (2015). *Otsinka rinvnia podatkovoho navantazhennia v Ukraini* [Estimation of tax burden in Ukraine]. Available at: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/13-2015/48.pdf>

5. Zhukevych, O.M. (2009). *Efektivnist podatkovoi systemy Ukrainy: pryntsyipy opodatkuvannia ta napriamy reformuvannia zakonodavchoi bazy* [Efficiency of the tax system of Ukraine: principles of taxation and directions of reforming the legislative base]. *Visnyk KNTEU – Bulletin of KNTEU*, 2, 105-113 [in Ukrainian].

6. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

7. *Dohody biudzhetu Ukraini – Tsina derzhavy* [Revenues of the budget of Ukraine – The price of the state]. Available at: <http://cost.ua/budget/revenue/>

8. *Finansoviy portal "Minfin" [Financial Portal "Minfin"]*. Available at: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>.
9. Boyko, A.A. (2013). *Podatkove navantazhennia yak kryteriy efektyvnosti podatkovoyi polityky [The tax burden as a criterion for the efficiency of tax policy]*. Zbirnyk studentskykh naukovykh prats. Odesa, 2, 334-341 [in Ukrainian].
10. *Osnovni pokaznyky ekonomichnoho rozvytku [The main economic indicators]*. Available at: <http://costua.com/budget/revenue/pension/>.
11. Sybirianska, Yu.V., Kondratenko, M.B. (2014). *Nova model podatkovoi systemy Ukrainy: pererozpodil podatkovoho navantazhennia [New model of the tax system in Ukraine: redistribution of tax burden]*. *Biznes Inform – Business Inform*, 7, 276-283 [in Ukrainian].
12. Krysovatyi, A.I., Valihura, V.A. (2010). *Dominanty harmonizatsii opodatkuvannia: natsionalni ta mizhnarodni vektory [Dominance of tax harmonization: national and international vectors]*. *Temopil: Pidruchnyky i posibnyky* [in Ukrainian].
13. *Main national accounts tax aggregates*. Available at: http://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-datasets/-/GOV_10A_TAXAG
14. Pakhnenko, O.M., Semenoh, A.Yu. (2016). *Osnovni zasady podatkovoi polityky v krainakh YeS na suchasnomu etapi [Basic principles of tax policy in the EU at the present stage]*. *Efektyvna ekonomika – Effective economy*, 12 [in Ukrainian].
15. Chervinsky, O.S., Koval, O.V. (2014). *Analiz podatkovoho navantazhennia v Ukraini ta shliahy yoho optymizatsii [Analysis of tax burden in Ukraine and ways of its optimization]*. *Naukoviy visnik NLTU Ukraini – Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, 24.6, 307-313 [in Ukrainian].
16. Krysovatyi, A.I., Melnyk, V.M., Koshchuk, T.V. (2016). *Sutnist ta kontseptualni osnovy formuvannia podatkovoi polityky v umovakh yevrointehratsiinykh protsesiv [Essence and conceptual bases of the formation of a tax policy under conditions of the eurointegration processes]*. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 1, 35-51 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 21.04.2017.